

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΣΤΗΝ ΥΠΟΣΑΧΑΡΙΑ ΑΦΡΙΚΗ: ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΟ ΚΑΜΕΡΟΥΝ

Μεταξίδης Νίκος

Διδάκτορας του οικονομικού τμήματος του πανεπιστημίου Θεσσαλίας, διδάκτορας του τμήματος ανθρωπογεωγραφίας του πανεπιστημίου Michel de Montaigne, Bordeaux 3.

Πελοποννήσου 33, 163 45, Αθήνα, τηλ. 2109765448, 6942624594,

Email: nickirene.met@gmail.com

Περίληψη:

Η ελληνική διασπορά στην Μαύρη Αφρική είναι κυρίως μια επιχειρηματική διασπορά που βρίσκει τις ρίζες της στην εποχή της αποικιοκρατικής επέκτασης. Στην παρούσα εισήγηση παρουσιάζουμε τα αποτελέσματα της επιτόπιας έρευνάς μας για την ελληνική επιχειρηματική παρουσία στο Καμερούν. Αναλύουμε τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της ελληνικής παροικίας μέσα από τη μελέτη της ελληνικής επιχειρηματικότητας. Δίνουμε ιδιαίτερη βάση στα κοινωνικο-πολιτισμικά χαρακτηριστικά των Ελλήνων μεταναστών, μελετώντας την χωρική τους διασπορά στη χώρα υποδοχής, τη διαμόρφωση δικτύων αλληλούποστήριξης μέσα στο πλαίσιο των συγγενικών δεσμών και των δεσμών καταγωγής, την εξέλιξη των επιχειρηματικών τους στρατηγικών ως αποτέλεσμα ατομικών επιλογών, συλλογικών επιδράσεων και επιρροών ως συνέπεια κοινής πολιτισμικής προέλευσης, αλλά και ως συνέπεια της προσαρμογής τους μέσα στο κοινωνικο-οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον. Επιχειρήσαμε, τέλος, να αποτιμήσουμε τα κοινωνικά χαρακτηριστικά μιας παροικίας που, αν και φθίνει εντυπωσιακά σε αριθμητικό επίπεδο, τείνει να ενσωματωθεί στην αφρικανική κοινωνία, εμφανίζοντας χαρακτηριστικά αφρικανοποίησης, με την έννοια της ένταξης στις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες του αφρικανικού περιβάλλοντος, χωρίς παρά ταύτα να απεμπολεί τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες της καταγωγής της.

GREEK DIASPORA IN SUBSAHARAN AFRICA: A SOCIOCULTURAL ANALYSIS OF THE GREEK ENTREPRENEURSHIP IN CAMEROON

Métaxidès Nicolas

Ph.D. in economics (university of Thessaly), Ph.D. in human geography (university of Michel de Montaigne – Bordeaux 3). 33 Peloponnissou str. 163 45, Athens, Greece,

tel. (0030) 2109765448, 6942624594, Email: nickirene.met@gmail.com

Abstract:

Greek diaspora in sub-Saharan Africa is mainly a business diaspora finding its roots in the era of colonial expansion. In this paper we present the results of our fieldwork about the Greek business presence in Cameroon. We analyze the cultural characteristics of the Greek community using the Greek entrepreneurship. We place great emphasis in socio-cultural characteristics of Greek immigrants, studying the

spatial dispersion of the host country, encouraging mutual support networks in the context of related links and ties of origin, the evolution of their business strategies as a result of individual choices, collective effects and influences as result in a common cultural origin and as a consequence of their adaptation in the socio-economic and political environment. We finally try to assess the social characteristics of a community which, while dramatically decreasing numerically, tends to be integrated into African society, displaying features of africanization in the sense of inclusion in the cultural particularities of the African environment, but nonetheless rely instead on cultural characteristics of the origin.

Λέξεις κλειδιά : Ελληνική διασπορά, επιχειρηματικότητα, υποσαχάρια Αφρική, Καμερούν.

Key words: Greek diaspora, entrepreneurship, sub-Saharan Africa, Cameroon.

1.Εισαγωγή: Η ελληνική επιχειρηματική παράδοση στη διασπορά.

Ποιες είναι οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των Ελλήνων της υποσαχάριας Αφρικής και εν προκειμένω του Καμερούν; Ο Έλληνας επιχειρηματίας της Αφρικής σε ποιο βαθμό διαφέρει και αντίστοιχα ποια είναι τα κοινά χαρακτηριστικά του με τον αντίστοιχο Έλληνα επιχειρηματία στην Αργεντινή ή τις Ηνωμένες Πολιτείες; Προσπαθώντας να κατευθύνουμε τις έρευνές μας στην απάντηση στο ερώτημα αυτό αποτολμήσαμε να μελετήσουμε την ελληνική επιχειρηματική παρουσία στο Καμερούν σαν χαρακτηριστικό παράδειγμα ελληνικής επιχειρηματικότητας στην Μαύρη Ήπειρο. Το συμπέρασμα της μελέτης μας είναι το ακόλουθο: “Η ελληνική επιχειρηματική κουλτούρα στην διασπορά, παρά το γεγονός ότι παρουσιάζει σημαντικά παραδοσιακά χαρακτηριστικά, αποτελεί μια υβριδικού τύπου κουλτούρα που ενσωμάτωσε στην πορεία του χρόνου όλα εκείνα τα στοιχεία του περιβάλλοντος υποδοχής” (Métaxidès 2010).

Στο πλαίσιο της οικονομικής θεωρίας των επιχειρήσεων, η ερμηνεία της επιχειρηματικότητας συνδέεται είτε με την καινοτομία (Schumpeter 1934), είτε με την ικανότητα αξιοποίησης των ευκαιριών κέρδους (Kirzner 1973), είτε από την ικανότητα πρόσβασης στις πληροφορίες (Casson 1997). Ο Έλληνας επιχειρηματίας της διασποράς είναι το αποτέλεσμα της μίξης των δυο τελευταίων ερμηνειών, αφού υπήρξε ικανός να ασχοληθεί με τις προσοδοφόρες δραστηριότητες και ταυτόχρονα, αξιοποίησε τα επιχειρηματικά δίκτυα που δημιούργησε ώστε να έχει μέσω αυτών πρόσβαση στις πληροφορίες. Κατά συνέπεια ο Έλληνας επιχειρηματίας υπήρξε περισσότερο ένας ενδιάμεσος παρά ένας δημιουργός (Perelasis Minoglou 2005).

Η επιχειρηματική παράδοση των Ελλήνων είχε κοινά στοιχεία στις διασπορές των Συρο-Λιβανέζων και των Αρμενίων ήδη από την οθωμανική περίοδο. Η γνώση του χώρου, των ντόπιων γλωσσών, των συνθηκών εφοδιασμού και πώλησης, η ποικιλότητα των δραστηριοτήτων κτλ., χαρακτήριζαν την επιχειρηματικότητά τους. Επιπλέον οι δραστηριότητές τους βασιζόνταν στην οικογενειακή αλληλεγγύη (Gourgouris 2005) και σε μια κουλτούρα κοινοτικής οργάνωσης (Bruneau 2000). Ο Fafchamps (2008) καταδεικνύει ότι οι κοινωνικές σχέσεις έχουν μεγαλύτερη αξία για τις επιχειρηματικές δράσεις και ότι τα άτομα που διαθέτουν σημαντικά δίκτυα απολαμβάνουν καλύτερα οφέλη και εξελίσσουν γρηγορότερα τις εμπορικές τους δραστηριότητες. Η ελληνική επιχειρηματική διασπορά ευημέρησε μέσα από αυτό το πλαίσιο των δικτύων και των σχέσεων που λειτούργησαν τόσο πολιτισμικά όσο και κοινωνικά και οικονομικά. Αυτά τα δίκτυα «*διευκόλυναν την διακίνηση της τεχνογνωσίας, των ιδεών και των νέων τεχνικών, επιτρέποντας στο σύστημα να ανανεώνεται και να απορροφά τους κραδασμούς των αλλαγών και, κατά συνέπεια, δίνοντάς του τη δυνατότητα να διαρκέσει*» (Bruneau 2004 : 126). Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο, για την επιβίωση της ομάδας, υπήρξε η ενδογαμία, καθώς η κοινωνική ομάδα περιθωριοποιούσε τα άτομα που συνδέονταν με γάμο με άτομα εκτός της

ομάδας, ιδιαίτερα για την περίπτωση των Ελλήνων της Αφρικής με μαύρες γυναίκες (Rubbers, 2009 ; Métaixidès, 2010).

Οι ξένοι μη Αφρικανοί – Λιβανέζοι, Έλληνες, Ινδοί, Κινέζοι – στην Αφρική, «προμήθευσαν τόσο εργατικό δυναμικό, όσο και ενδιάμεσους, και μεσαία στελέχη απαραίτητους για την ανάπτυξη μιας εμπορευματικής οικονομίας» (Bruneau 2004 :126). Η επιχειρηματική ταυτότητα των Ελλήνων στην Αφρική δεν διατήρησε τα ίδια χαρακτηριστικά σε όλη τη διάρκεια της παρουσίας της στην Μαύρη Ήπειρο. Οι Έλληνες του Καμερούν για παράδειγμα, ξεκίνησαν την παρουσία τους εκεί είτε ως υπάλληλοι και στελέχη των ευρωπαϊκών εμπορικών οίκων, είτε ως ενδιάμεσοι μεταξύ του ευρωπαϊκού κεφαλαίου και των ντόπιων αγροτών στο πλαίσιο της αποικιακής οργάνωσης της οικονομίας. Αυτοί οι πρωτοπόροι είχαν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα μιας κοινής πολιτισμικής καταγωγής, είτε προέρχονταν από τις φτωχές περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας και των νησιών, είτε από τις εκτός ελλαδικού χώρου περιοχές της Μικράς Ασίας, της Αιγύπτου ή του Πόντου. Η επαφή των Ελλήνων με την αποικιοκρατία από τη μια, και τις αφρικανικές κουλτούρες από την άλλη, βοήθησε στο να ενταχθούν σε ένα περιβάλλον όπου διαμόρφωσαν δίκτυα μιας διασποράς που επεκτάθηκε σε όλη την Αφρική (Μαρκάκης 1998). Αυτή η διασπορά αποτελούνταν από ένα σύνολο ατόμων, τυχοδιωκτών, εμπόρων, εργατών, ελεύθερων επαγγελματιών, επιχειρηματιών, που αναζήτησαν την τύχη τους στην Αφρική, τις περισσότερες φορές μετά από την παρότρυνση άλλων Ελλήνων που είχαν εγκατασταθεί εκεί πριν από αυτούς.

2. Έλληνες στο Καμερούν.

Οι πρώτοι Έλληνες που έφτασαν στο Καμερούν διέθεταν συμβόλαια με ευρωπαϊκούς εμπορικούς οίκους, μεταξύ των οποίων η εταιρεία ελληνοαγγλικών συμφερόντων Paterson Zochonis. Αρκετοί από αυτούς απασχολήθηκαν ως ενδιάμεσοι, αγοραστές εξαγωγίμων προϊόντων (κακάο, καφές). Παρά το γεγονός ότι η μορφή αυτή της μετανάστευσης χαρακτηριζόταν από τον πρόσκαιρο χαρακτήρα της (Castles 2000), η μεταναστευτική αυτή ροή των Ελλήνων διαμόρφωσε σταδιακά μια μονιμότερη εγκατάσταση στο Καμερούν. Οι πρώτοι αυτοί μετανάστες στράφηκαν σταδιακά σε καινούριες δραστηριότητες, δημιουργώντας τις προσωπικές τους επιχειρήσεις με τη βοήθεια του δικτύου των συγγενών και συντοπιτών τους. Αυτή η πρώτη ελληνική μετανάστευση στο Καμερούν κατά την αποικιακή περίοδο στηρίχθηκε στις οικονομικές δομές της αποικιοκρατίας, καθώς οι Έλληνες μετανάστες εργαζόνταν για λογαριασμό των ευρωπαϊκών εμπορικών οίκων κυρίως ως ενδιάμεσοι, δεδομένης της ικανότητάς τους να ζουν και να δραστηριοποιούνται στην ενδοχώρα, υπό δύσκολες και ασυνήθιστες για τους Ευρωπαίους συνθήκες. Σταδιακά, δεδομένης της αύξησης των προσκλήσεων προς συγγενείς και συντοπίτες, ο αριθμός τους αυξήθηκε αισθητά, παίρνοντας τις σημαντικότερες διαστάσεις μετά το δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο. Οι δεσμοί των Ελλήνων με το αποικιακό σύστημα διαφαίνονται μέσα από τις επιχειρηματικές τους επιλογές. Παρατηρούμε, για παράδειγμα, ότι οι Έλληνες στο Καμερούν έγιναν ιδιοκτήτες φυτειών μπανάνας και καφέ στο δυτικό Καμερούν όπου αυτά τα φυτά ευδοκίμουςαν, ενώ δεν έγιναν αντίστοιχα ποτέ ιδιοκτήτες φυτειών κακάο, που ευδοκίμουςαν αντίστοιχα στις περιοχές του κεντροδυτικού Καμερούν. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι οι Ευρωπαίοι είχαν δημιουργήσει μεγάλες φυτείες μπανάνας και καφέ, στο δυτικό Καμερούν, των οποίων είχαν την ιδιοκτησία, ενώ οι αγροτικές εκμεταλλεύσεις τους στο κεντρικό και νότιο τμήμα της χώρας είχαν μικρό μέγεθος και τις εγκατέλειψαν νωρίς, μετά την οικονομική κρίση των ετών 1929-1930. Ακολούθως, οι φυτείες καφέ και μπανάνας περιήλθαν, μεταξύ άλλων, και στα χέρια Ελλήνων, ενώ οι μικρού μεγέθους αγροτικές εκμεταλλεύσεις κακάο πήγαν αποκλειστικά στα χέρια ντόπιων καλλιεργητών που εκμεταλλεύονταν την παραγωγή του σε μικρές οικογενειακές εκμεταλλεύσεις που καμία σχέση δεν είχαν με τις βιομηχανικού τύπου εκμεταλλεύσεις του καφέ στα δυτικά της χώρας. Κατά συνέπεια, οι Έλληνες προσελκύστηκαν από εκείνες τις δραστηριότητες των αποικιοκρατών που οι τελευταίοι είτε δεν ήθελαν – θεωρώντας

τες πιθανά όχι τόσο επικερδείς – είτε αδυνατούσαν οι ίδιοι να αξιοποιήσουν αποτελεσματικά. Οι Έλληνες κέρδισαν από πολύ νωρίς τη φήμη των καλών εμπόρων γιατί πέτυχαν να αποδευρευτούν από τους μεγάλους εμπορικούς οίκους δημιουργώντας τις δικές τους επιχειρήσεις στους τομείς που ήταν « ελεύθεροι » ή περιορισμένου ανταγωνισμού. Στη συνέχεια, όταν αυξανόταν ο ανταγωνισμός και εμφανίζονταν νέοι «αντίπαλοι» στην αγορά, στρέφονταν έγκαιρα σε νέες δραστηριότητες.

Η ανεξαρτησία του Καμερούν (1960) δεν επέφερε δραματικές αλλαγές στη θέση των Ελλήνων εκεί. Αυτό που σταδιακά μετέβαλε την επιχειρηματική τους θέση σχετιζόταν περισσότερο με το διεθνές και περιφερειακό περιβάλλον, καθώς και με τις εθνικές πολιτικές απέναντι στους ξένους που ακολούθησαν την ανεξαρτησία. Χωρίς επί της ουσίας να ασκείται κάποια εχθρική πολιτική απέναντι στους ξένους επιχειρηματίες, το επιχειρηματικό περιβάλλον παρουσίασε σταδιακά μεταβολές συνδεδεμένες με το γεγονός ότι οι ντόπιοι επιχειρηματίες τους οποίους το οικονομικό σύστημα της αποικιοκρατίας είχε κρατήσει για πολλά χρόνια στο περιθώριο, ενθαρρύνθηκαν να μπουν ενεργά στο επιχειρηματικό παιχνίδι. Οι Έλληνες – με την ιδιότητα των Λευκών – εξακολουθούσαν και μετά την ανεξαρτησία να έχουν πρόσβαση σε τραπεζικά δανειακά κεφάλαια αντίθετα με τους Καμερουνέζους που δεν είχαν τις ίδιες ευκαιρίες, και ήταν στην πραγματικότητα αποκομμένοι από το τραπεζικό σύστημα. Οι ντόπιοι επιχειρηματίες είχαν τα δικά τους δίκτυα αλληλεγγύης αλλά είχαν να αντιμετωπίσουν ένα σημαντικό εμπόδιο που συνδεόταν με τις δυσκολίες που είχαν απέναντι στο σύγχρονο οικονομικό σύστημα (Henry et al. 1991, Camilleri 1996).

Παρόλο που και οι Έλληνες είχαν δίκτυα αλληλεγγύης αυτά είχαν περισσότερο οικογενειακό ή κοινοτικό χαρακτήρα. Η οικογενειακή αρωγή συνδεόταν περισσότερο με την αναζήτηση κεφαλαίων για την ίδρυση της επιχειρηματικής δραστηριότητας, η κοινοτική αλληλεγγύη δε με την ενίσχυση των νέων μεταναστών, για την διαχείριση των πληροφοριών, και την διατήρηση των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων. Η κοινοτική δομή τους έπαιξε σημαντικό ρόλο ώστε να δημιουργηθεί μια επιχειρηματική εμπιστοσύνη στο πλαίσιο της ίδιας της ομάδας των Ελλήνων, αλλά και εκτός αυτής σε υπερεθνικό επίπεδο, ιδιαίτερα με τις άλλες ξένες εθνοτικές ομάδες μη Αφρικανών. Η κοινωνική αυτή δομή αντιπροσωπεύει το χώρο της προσωπικής αλληλογνωριμίας που δομείται σε τρία επίπεδα κοινωνικότητας (φίλοι, οικογένεια, κοινότητα), όπου αντιστοιχούν τρία αντίστοιχα επίπεδα εμπιστοσύνης (η προσωπική εμπιστοσύνη, η κοινωνική εμπιστοσύνη, η οικονομική εμπιστοσύνη) (Rubbers 2009). Η επιχειρηματική εμπιστοσύνη στο πλαίσιο των σχέσεων των ξένων μη Αφρικανών μεταξύ τους, όπως καταδεικνύεται από τον Rubbers, στηριζόταν περισσότερο στις προκαταλήψεις που συνδέονταν με τη « φυλή » παρά στην μακροχρόνια συναναστροφή των ξένων μη Αφρικανών (π.χ. Γάλλων, Λιβανέζων, Ελλήνων κτλ.) μεταξύ τους. Οι σχέσεις των Ελλήνων μεταξύ τους αλλά και με τους άλλους ξένους στο Καμερούν δημιουργούσαν ένα δεδομένο τύπο «ανταλλαγών» και διαμόρφωναν ένα μηχανισμό επιβίωσης που συμπλήρωνε την κοινοτική τους οργάνωση. Το σύστημα αυτό λειτουργούσε, σύμφωνα με τη θεωρία του κόστους των συναλλαγών, σε ένα περιβαλλοντικό πλαίσιο που χαρακτηριζόταν από σημαντικές θεσμικές αδυναμίες, ιδιαίτερα την μετά την ανεξαρτησία περίοδο. Στο πλαίσιο των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων σε ατελείς αγορές (όπως δεν είναι μόνο οι αφρικανικές αγορές), εκτός των παραδοσιακών παραγωγικών συντελεστών (έδαφος, εργασία, κεφάλαιο), υπάρχει μια ολόκληρη ομάδα παραγόντων «κλειδιά» όπως είναι τα δίκτυα πληροφόρησης, οι πολιτικές γνωριμίες και σχέσεις, οι θεσμικοί μηχανισμοί που εγγυώνται τις συναλλαγές και διευκολύνουν τη διακίνηση των κεφαλαίων (Glade 1967). Οι επιχειρηματίες στην υποσαχάρια Αφρική (Έλληνες, Λιβανέζοι, Bamiléké κ.ά.) είχαν να αντιμετωπίσουν ατελείς αγορές που χαρακτηρίζονταν από έντονη αβεβαιότητα. Για τους Έλληνες αυτή η αβεβαιότητα οφειλόταν κυρίως στο γεγονός ότι η επιχειρηματική τους δράση τελείωνε στις περιπτώσεις εκείνες που ο επιχειρηματίας είτε δεν είχε διαδόχους στις επιχειρήσεις του, είτε οι διάδοχοί του δεν

είχαν την ικανότητα ή την θέληση να συνεχίσουν την επιχειρηματική δραστηριότητα στην Αφρική. Η έλλειψη συνέχειας σε μια επιχειρηματική δράση περιορίζει σημαντικά την δημιουργικότητα του επιχειρηματία που φτάνοντας στο τέλος της καριέρας του δεν έχει εξασφαλίσει συνεχιστές στο έργο του. Έτσι η επιχειρηματική δράση είναι καταδικασμένη είτε να περατωθεί με την «συνταξιοδότηση» του επιχειρηματία, είτε να περάσει σε νέα χέρια που τις περισσότερες φορές είναι Καμερουνέζοι.

Οι ελληνικές επιχειρήσεις στο Καμερούν είναι στην πλειοψηφία τους οικογενειακές. Ο χαρακτήρας τους αυτός εκφράζει την συνέχεια και το αίσθημα ασφάλειας και εμπιστοσύνης. Στο πολιτισμικό επίπεδο αποτελούν ένα σημείο αναφοράς που συνδέει τα άτομα με μια κοινή πορεία στο «χώρο» της διασποράς στην οποία ανήκουν, που ενδεικτικά θα μπορούσε να ήταν στην Αίγυπτο, τη Γαλλία, το Καμερούν ή και ακόμα την Αμερική ή την Αυστραλία. Όπως το εκφράζει η θεωρία του κόστους των συναλλαγών «*Όσο πιο περιορισμένη είναι η κοινωνική απόσταση τόσο πιο δυνατό είναι το αίσθημα της εμπιστοσύνης, όσο περισσότερο δυνατό είναι το αίσθημα της εμπιστοσύνης τόσο λιγότερο κοστίζει η προσπάθεια προς την κατεύθυνση του σεβασμού και της τήρησης των συμβάσεων*» (Landa 1993 : 207). Οι επιχειρηματικές συμφωνίες είναι τόσο περισσότερο περιορισμένες όταν το άτομο εκτιμά ότι το κόστος της συμφωνίας εκτός της κοινωνικής ή εθνοτικής ομάδας είναι ασύμφορο. Οι σχέσεις στο εσωτερικό των εθνοτικών ομάδων φαίνεται να προστατεύουν ως ένα σημείο τους επιχειρηματίες στην Αφρική, είτε αυτοί είναι ντόπιοι, είτε είναι ξένοι. Οι θεσμοί που λειτουργούν συνεκτικά ανάμεσα στα μέλη της ίδιας ομάδας – κοινωνικής ή εθνοτικής – συντελούν στη διαμόρφωση μιας συλλογικότητας. Στις περισσότερες των περιπτώσεων οι συλλογικότητες αυτές έχουν χαρακτηριστικά γνωρίσματα που μοιάζουν να είναι έμφυτα. Η ιδέα ότι κάποιιο λαοί ή εθνότητες έχουν έφεση στην επιχειρηματικότητα είναι αρκετά διαδεδομένη και συχνά αποδίδεται ως μια ιδιότητα με πολύ μακρινές ρίζες (Binet, 1970; Ranger, 1983; Abdulkarim 1996).

Οι Έλληνες αντιπαλεύουν τις ανταγωνιστικές ομάδες για τον έλεγχο των συναλλαγών με το εξωτερικό, αλλά και για τον έλεγχο των τοπικών αγορών. Η κοινοτική τους οργάνωση τους βοήθησε προσφέροντάς τους τα συγκριτικά πλεονεκτήματα κατά το ξεκίνημα της επιχειρηματικής τους δραστηριότητας και στη συνέχεια για την εξασφάλιση αισθήματος ασφάλειας σχετικά με τη διατήρηση της θέσης τους στην αγορά. Παρότι η κοινοτική τους οργάνωση υπήρξε αποφασιστικής σημασίας στην αρχή, φαίνεται δευτερεύουσας σημασίας σε οικονομικό επίπεδο ιδιαίτερα σε σχέση με τις σχέσεις με το εξωτερικό. Η ισχυρή ελληνική παρουσία στον τομέα των εισαγωγών συνδέεται ιδιαίτερα με το γεγονός ότι έχουν την ικανότητα να αποκτήσουν την εμπιστοσύνη των ξένων προμηθευτών τους. Οι δυσκολίες που είχαν να αντιμετωπίσουν οι Αφρικανοί ανταγωνιστές τους εδράζονται στο γεγονός ότι δεν είχαν την ίδια ικανότητα να εμπνεύσουν εμπιστοσύνη στους ξένους εταίρους. Αντίθετα όμως έχουν το πλεονέκτημα του ελέγχου των μηχανισμών εισαγωγής προϊόντων μέσω παράνομων δικτύων διακίνησης (π.χ. μέσω Νιγηρίας).

Η διαδρομή του Έλληνα επιχειρηματία ξεκίνησε με την ιδιότητά του ως ενδιάμεσου στο οικονομικό αποικιακό σύστημα. Αγόραζε τα εξαγωγίμα αγροτικά προϊόντα (κακάο, καφέ, μπανάνες κτλ.) από τους ντόπιους καλλιεργητές για λογαριασμό των μεγάλων ευρωπαϊκών εξαγωγικών οίκων και πουλούσε αντίστοιχα στους ντόπιους τα εισαγόμενα προϊόντα. Το γεγονός ότι το εξαγωγικό εμπόριο βρισκόταν κατά κύριο λόγο στα χέρια των Ευρωπαίων τους οδήγησε στο να ασχοληθούν από πολύ νωρίς με τις οδικές μεταφορές. Είναι ταυτόχρονα έμποροι και μεταφορείς. Δεδομένου ότι το εργατικό δυναμικό που χρησιμοποιούσε το οικονομικό σύστημα προερχόταν από τα χωριά με κατεύθυνση προς τα αστικά κέντρα, και κυρίως την Douala, λιμάνι και κύριο οικονομικό κέντρο της χώρας, η μεταφορά εμπορευμάτων συμπληρώθηκε σταδιακά και από την δημιουργία λεωφορειακής μετακίνησης του εργατικού αυτού δυναμικού. Αυτοί οι έμποροι – μεταφορείς μετέφεραν στην Douala τα εξαγωγίμα προϊόντα, και στην επιστροφή τα εισαγόμενα αγαθά με κατεύθυνση την ενδοχώρα. Όταν η θέση των Ελλήνων ως ενδιάμεσων του

οικονομικού συστήματος εξασθένησε, οι Έλληνες επιχειρηματίες στράφηκαν σταδιακά σε νέες δραστηριότητες, κυρίως στα αστικά κέντρα. Η κυριότερη παρατήρηση που κάναμε σχετικά με την στρατηγική που ακολουθούσαν οι Έλληνες επιχειρηματίες στο Καμερούν ήταν η ταυτόχρονη ενασχόλησή τους με παράλληλες – συχνά ανεξάρτητες – δραστηριότητες, ώστε με τον τρόπο αυτό να αντιμετωπίσουν τα ρίσκα του ανταγωνισμού. Οι αλλαγές στις δραστηριότητές τους έγιναν περισσότερο εμφανείς στη δεκαετία του 1980, σε μια εποχή, που λόγω της ανακάλυψης κοιτασμάτων πετρελαίου, η οικονομία του Καμερούν βρισκόταν σε πλήρη άνθιση (Aerts et al. 2000). Η οικονομική μεγέθυνση και η αυξανόμενη αστικοποίηση δημιούργησαν νέες δραστηριότητες όπως η οικοδομή, οι κατασκευές, η κιγκαλερία, η εισαγωγή ηλεκτρικών προϊόντων οικιακής χρήσης, νέα τεχνολογικά προϊόντα (αγροτικές μηχανές, ηλεκτρογεννήτριες, κλιματιστικά κτλ.) που προσέλκυαν Έλληνες επιχειρηματίες. Η μετακίνησή τους σε νέες δραστηριότητες οφειλόταν και στο γεγονός ότι η θέση τους στην εμπορία του κακάο και του καφέ ήταν όλο και περισσότερο επισφαλής εξαιτίας της απελευθέρωσης αυτών των αγορών και την είσοδο στις αγορές αυτές των ντόπιων ανταγωνιστών. Λόγω επίσης της εξασθένησης της θέσης τους ως ενδιάμεσων, οδήγησε στο να εμφανιστούν και σε άλλους τομείς που ασκούσαν παράλληλα οι Έλληνες με το εμπόριο των εξαγωγίμων προϊόντων (δασική εκμετάλλευση, μεταφορές κτλ.), και άλλοι ανταγωνιστές όπως οι Λιβανέζοι και οι ντόπιοι Bamiléké. Οι Έλληνες κατηγορούν τους Λιβανέζους και τους Bamiléké ότι κάνουν αθέμιτο ανταγωνισμό και χρησιμοποιούν παράνομα μέσα: ότι δηλαδή οι Λιβανέζοι καλύπτουν τις παράνομες δραστηριότητες τους πίσω από τη βιτρίνα άλλων νόμιμων ή νομιμοφανών δραστηριοτήτων (φούρνοι, πολυκαταστήματα κτλ.) και οι Bamiléké ότι ασχολούνται κατ' αποκλειστικότητα σχεδόν με το παραεμπόριο.

3. Το ελληνικό κοινωνικό και επιχειρηματικό κεφάλαιο στο Καμερούν.

Παρατηρήσαμε ότι όλες οι εθνοτικές ομάδες κάνουν χρήση των δικτύων τους για να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους στο χώρο, είτε πρόκειται για τον εθνικό χώρο του Καμερούν, είτε σε περιφερειακό επίπεδο στον ευρύτερο χώρο της Κεντρικής Αφρικής, ή ακόμα και στο διεθνή χώρο. Η εξέλιξή τους στον τομέα των επιχειρήσεων στηρίζεται σε πολιτισμικές ανταλλαγές, σε συγκεκριμένους τύπους συμπεριφορών και τεχνογνωσίας. Η μείωση, για παράδειγμα, της ελληνικής παρουσίας στο Καμερούν δεν οφείλεται αποκλειστικά στις δυσκολίες που συνδέονται με το δύσκολο και ιδιαίτερο επιχειρηματικό περιβάλλον, τον αθέμιτο ανταγωνισμό και την θεσμική αβεβαιότητα. Οφείλεται κυρίως στις μικρο-κοινωνικές μεταβολές στο πλαίσιο αυτής καθεαυτής της ελληνικής κοινότητας. Οι κοινωνικοπολιτισμικές δυναμικές των Ελλήνων στο Καμερούν έχουν δεχτεί μεταβολές που τις παρατηρούμε σε όλο το εύρος της παρουσίας τους εκεί. Οι πρωτοπόροι ήταν ανύπαντροι. Ήρθαν με στόχο να πλουτίσουν και μετά να επιστρέψουν στον τόπο της καταγωγής τους. Αρκετοί το πέτυχαν. Σημαντική μερίδα μεταξύ αυτών μετέφεραν, όσα απέκτησαν στο Καμερούν, στην Ελλάδα με σκοπό να ζήσουν με άνεση τα συντάξιμα χρόνια. Η πλειονότητα των παλιννοστούντων επένδυσε στην αγορά ακινήτων. Μια μικρή σχετικά μερίδα επένδυσε στις επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Σ' αυτή τη μερίδα ανήκαν κυρίως εποχιακοί μετανάστες στο Καμερούν, που πήγαιναν εκεί την περίοδο της συγκομιδής του κακάο (τέλη Αυγούστου – αρχές Φεβρουαρίου). Η επιχειρηματική επιτυχία στην Ελλάδα ήταν περισσότερο σίγουρη για την μερίδα αυτή των μεταναστών που δεν έχασαν την επαφή τους με την κουλτούρα και τον τρόπο ζωής της χώρας προέλευσής τους. Αντίθετα, όσοι είχαν εγκαταλείψει για πολλά χρόνια την Ελλάδα ή και όσοι γεννήθηκαν στο Καμερούν δεν κατάφεραν, οι περισσότεροι, να προσαρμοστούν στη χώρα καταγωγής τους και μη μπορώντας να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία αναγκάστηκαν να επανέλθουν στο Καμερούν.

Μεταξύ των Ελλήνων του Καμερούν, υπάρχει μια κατηγορία επιχειρηματιών που εξασφάλισαν τη συνέχεια των δραστηριοτήτων τους βασισμένοι στις επόμενες από αυτούς γενιές. Οι δραστηριότητές τους αποτελούν επιτυχημένα παραδείγματα επιχειρηματικότητας ξένων μη Αφρικανών στο Καμερούν. Η οικογένεια ήταν εκείνη

που μετέδωσε κυρίως τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά του Έλληνα στις νεότερες γενιές και σπανίως αυτό έγινε μέσω της κοινότητας. Η κοινότητα λειτουργούσε περισσότερο ως σημείο συνάντησης και επαφών, ένα σημείο αναφοράς θα λέγαμε, ατόμων που ήδη έλαβαν από την οικογένειά τους την πολιτισμική μετάγγιση που συνδέεται με την ελληνική ταυτότητα. Οι άλλοι, όσοι έλαβαν εκπαίδευση σε ξένα σχολεία και πανεπιστήμια, στην Ευρώπη ή την Αμερική, και οι οποίοι διαμόρφωσαν την κουλτούρα τους και τον χαρακτήρα τους μακριά από την οικογενειακή επιρροή, αντιμετώπισαν σημαντικές δυσκολίες προσαρμογής στο αφρικανικό επιχειρηματικό περιβάλλον και στον αντίστοιχο τρόπο ζωής στο Καμερούν. Μεγάλοι οίκοι βρέθηκαν να ξεπουλιούνται ή να χάνονται από τους διαδόχους. Κάποιοι χρησιμοποιούν τον αποκτηθέντα από τους γονείς τους πλούτο απλά για να ζουν στη χλιδή και τις ανέσεις, χωρίς κανένα ενδιαφέρον για τις τύχες των επιχειρήσεων. Οι οικογένειες των παιδιών αυτών της 2^{ης} ή και 3^{ης} γενιάς δεν κατάφεραν να μεταδώσουν τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της ταυτότητάς τους, δεδομένου ότι εκχώρησαν το ρόλο αυτό σε τρίτους. Σ' αυτές τις ιδιαίτερες περιπτώσεις, η θεωρία των Boyd & Richerson (1985) δεν βρίσκει εφαρμογή, αφού η διαδικασία της πολιτισμικής μετάγγισης των αξιών της ομάδας μέσω της κοινωνικοποίησης δεν επιτεύχθηκε. Πιθανότατα οι 2^η και 3^η γενιά Ελλήνων μεταναστών στο Καμερούν έχουν την αίσθηση μιας ελληνικότητας – με την έννοια της ελληνικής καταγωγής – δεν έχουν όμως πάντοτε λάβει εκείνα τα πολιτισμικά εφόδια που θα μπορούσαν να τους βοηθήσουν να εξασφαλίσουν την επιχειρηματική και κοινωνική τους επιβίωση στην Μαύρη Αφρική.

Η πλειοψηφία των Ελλήνων του Καμερούν πίστευαν ότι η παρουσία τους στην Αφρική θα είχε μια ημερομηνία λήξης, εκείνη που θα πλούτιζαν και θα γυρνούσαν στην Ελλάδα. Πολύ λίγους μεταξύ των Ελλήνων του Καμερούν θα χαρακτηρίζαμε ως Αφρικανούς. Η διοίκηση μιας επιχείρησης στην Αφρική δεν αποτελεί κατά τη γνώμη μας κριτήριο «αφρικανικότητας», ιδιαίτερα όταν πρόκειται για άτομα που βρίσκονται με το ένα πόδι στην Ελλάδα. Η ένταξη στην κατηγορία των Αφρικανών βρίσκει εφαρμογή κυρίως μεταξύ αυτών που συνδέονται με την Αφρική τόσο με μικτό γάμο, όσο και με μόνιμη και αποκλειστική παραμονή. Η εθνικότητα πάλι δεν υπήρξε ποτέ ενταγμένη στα κριτήρια περί αφρικανικότητας, καθώς ακόμα και εκείνοι που ζουν μόνιμα στο Καμερούν και που έχουν ταυτόχρονα Καμερουνέζα σύζυγο και αναγνωρισμένα παιδιά με αυτή, δεν υιοθέτησαν ποτέ, από όσο γνωρίζουμε, την καμερουνέζικη ιθαγένεια. Ακόμα και όταν εκφράζουν ότι αισθάνονται Αφρικανοί και αδυνατούν να φανταστούν τη ζωή τους στην Ευρώπη, η ελληνική τους ταυτότητα, το αίσθημα του “ανήκειν” σε μια κουλτούρα, αυτή του τόπου καταγωγής τους, δεν τους επιτρέπει να αλλάξουν ιθαγένεια. Αντίθετα, μεταξύ των παιδιών που προήλθαν από την ένωση Έλληνα και Καμερουνέζας (σπανιότατη η αντίθετη περίπτωση), η πλειοψηφία τους έχει και τις δυο ιθαγένειες.

4. Συμπεράσματα.

Οι ελληνικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται αυτή την εποχή στο Καμερούν φαίνεται να έχουν ενταχθεί στον αφρικανικό επιχειρηματικό κόσμο. Όσοι ζουν στο Καμερούν και ζουν εκεί την καθημερινότητά τους συμμετέχουν ενεργά στην αναζήτηση της αφρικανικής τους επιχειρηματικής ταυτότητας (Μεταξίδης 2009 : 435). Η επιχειρηματικότητα στην Αφρική προσκρούει σε εμπόδια ψυχολογικού τύπου περισσότερο, παρά πολιτισμικού. Οι Αφρικανοί προσπαθούν να διαχειριστούν μια μακρόχρονη ιστορική διαδικασία που συνδέει την προαποικιακή τους επιχειρηματική παράδοση με την αποικιακή κληρονομιά και στη συνέχεια με την προσπάθεια ίδρυσης ανεξάρτητου κράτους που θα ανήκε στους ίδιους τους Αφρικανούς. Οι Αφρικανοί βρέθηκαν συχνά σε μια αντίφαση, ανάμεσα στην παράδοση και τον μοντερνισμό. Οι αφρικανικές κουλτούρες έμοιαζαν να είναι εχθρικές στην ανάπτυξη των αγορών, αφού για μεγάλο χρονικό διάστημα οι Αφρικανοί επιχειρηματίες ήταν ελάχιστα εξοικειωμένοι με τις θεσμικές καινοτομίες, με αποτέλεσμα οι αφρικανικές οικονομίες να εμφανίζονται για το λόγο αυτό λιγότερο ανταγωνιστικές. Αυτό έδινε ένα

συγκριτικό πλεονέκτημα στους ξένους μη Αφρικανούς που διαμόρφωναν για λογαριασμό τους τις θεσμικές καινοτομίες (Fafchamps 2008 : 208).

Οι Έλληνες επιχειρηματίες είχαν σαν κίνητρο τη συσσώρευση πλούτου. Συχνά κατηγορήθηκαν για εκμετάλλευση, σκληρότητα, αν και ποτέ δεν ταυτίστηκαν με τους Γάλλους αποικιοκράτες. Οι Έλληνες του Καμερούν διεκδικούν μια σημαντική θέση στην ανάπτυξη των επιχειρηματικών καινοτομιών, στην προώθηση νέων δραστηριοτήτων που στη συνέχεια προσέλκυσαν και τους ντόπιους, καθώς και για το ρόλο τους στην οικοδόμηση και χωροταξία των πόλεων του Καμερούν. Παρά το γεγονός ότι ποτέ δεν θέλησαν να αφομοιωθούν από την καμερουνέζικη κοινωνία, πάντα στις συνεντεύξεις που μας έδιναν έβραζαν σε προτεραιότητα τους ιστορικούς και κοινωνικούς δεσμούς που οικοδόμησαν με τη χώρα που τους δέχτηκε.

Βιβλιογραφία

- ΜΑΡΚΑΚΗΣ Γ., (1998) *Έλληνες στη Μαύρη Αφρική 1890 - 1990*, Αθήνα, εκδόσεις Τροχαλία.
- ΜΕΤΑΞΙΔΗΣ Ν., (2009) *Επιχειρηματικότητα και ανάπτυξη*, διδακτορική διατριβή, Οικονομικό Τμήμα πανεπιστημίου Θεσσαλίας (Βόλος).
- ABDULKARIM A., (1996) *La diaspora libanaise en France*, Paris, L'Harmattan.
- AERTS J.-J., (et al.). (2000) *L'économie Camerounaise : un espoir évanoui*, Paris : Karthala.
- BINET J., (1970) *Psychologie économique africaine, Eléments d'une recherche interdisciplinaire*, Paris : Payot.
- BOYD R. RICHERSON P. J., (1985) *Culture and the Evolutionary Process*, Chicago: University of Chicago Press.
- BRUNEAU M., (2000) « Hellénisme et diaspora Grecque de la Méditerranée orientale à la dimension mondiale », *Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien*, n° 30, pp.33-56.
- BRUNEAU M., (2004) *Diasporas et espaces transnationaux*, Paris : Economica - Anthropos.
- CAMILLERI J.-L., (1996) *La petite entreprise africaine, Mort ou résurrection ?* Paris: L'Harmattan.
- CASSON M., (1997) *Information and organization: A new perspective on the theory of the firm*, Oxford: Claredon.
- CASTLES St., (2000) *Ethnicity and Globalization*, SAGE publications.
- FAFCHAMPS M., (2008) « Le marché et la diffusion des innovations institutionnelles », *Afrique contemporaine*, no 226, pp. 207 – 228.
- GOURGOURIS St., (2005) "The concept of 'diaspora' in the contemporary world", in I.B. McCabe, G. Harlaftis, I. Pepelasis Minoglou (eds.), *Diaspora Entrepreneurial Networks*, Paris : Berg Edition, pp. 383-390.
- HENRY A., TCHENTE G.-H., GUILLERME-DIEUMEGARD P., (1991) *Tontines et banques au Cameroun : les principes de la Société des amis*, Paris : Karthala.
- KIRZNER I.M., (1973) *Competition and entrepreneurship*, Chicago: University of Chicago Press.
- LANDA J. T., (1993) « Culture et activité entrepreneuriale dans les pays en développement: le réseau ethnique, organisation économique » in B. Berger (dir.), (et al.), *Esprit d'entreprise, cultures et sociétés*, Paris : Maxima, pp. 195-217.
- MÉTAXIDÈS N., (2010) *La diaspora hellénique en Afrique Noire: Esprit d'entreprise, culture et développement des Grecs au Cameroun*, thèse de doctorat, université Michel de Montaigne – Bordeaux 3.
- MÉTAXIDÈS N., (2010) « Les Grecs du Cameroun, une diaspora d'entrepreneurs (1950-2007) », REMI, *Revue Européenne des Migrations internationales*, vol. 26, no 2.
- PEPELASSIS MINOGLOU I., (2005) "Toward a typology of Greek-diaspora entrepreneurship", in I.B. McCabe, G. Harlaftis, I. Pepelasis Minoglou (eds.), *Diaspora Entrepreneurial Networks*, Paris : Berg Edition, pp. 173-189.
- RANGER T., (1983) The invention of tradition in colonial Africa, in *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, pp. 211-262.
- RUBBERS B., (2009) *Faire fortune en Afrique : Anthropologie des derniers colons du Katanga*, Paris : Karthala.
- SCHUMPETER J.A., (1934) *The theory of economic development*, Cambridge MA: Harvard University Press.